A MAGYAR AGRÁR-FINANSZÍROZÁS JELLEMZŐI AZ EU CSATLAKOZÁS KÜSZÖBÉN

LENTNER CSABA dr.

ÖSSZEFOGLALÁS

Napjainkban a mezőgazdasági társas vállalkozásoknál koncentrálódik az államilag támogatott agrár hitelek közel 90%-a. Banki oldalról ez a társas vállalkozások kedvezőbb „hitelképességét" igazolja. Előnyös, hogy az államilag támogatott hiteleken belül a rövid lejáratú hitelek aránya csökkenő, míg az ágazat igényeihez jobban igazodó éven túli hitelezések részaránya emelkedő. A fejlett piacgazdaságok mezőgazdasági hitelintézményeinek magyarországi adaptálását késlelteti a mezőgazdasági termőterületek „fél-piaci viszonyok" között tartása, illetve „belpolitikai erővonallakkal" való levédettsége. Szükséges azonban hangsúlyozni, hogy az üzemképes birtokméret kialakulásáig egyik agrárfinanszírozási intézményi modell átvételére sem kerülhet sor teljes körűen, ám a jó finanszírozási politika segítheti az üzemképes birtokméretek kialakulását Magyarországon. A mezőgazdaság számottevő hatékonyság javulása pedig csak akkor következhet be, ha a hitelt biztosító bankok az általuk finanszírozott tőkés társaságok birtokain érvényesíteni is tudják a jelzálogjogukat. Ennek érdekében célszerű, hogyha a magyar földpiac az EU csatlakozás közeledtével a magyar társadalmi és gazdasági adottságok figyelembevételével megnyitásra kerül, a hitelt folyósító bankok és lízing társaságok pedig a kihelyezett tőke visszafizetés esetleges elmaradásakor tulajdonosi, illetve vagyonkezelői szerepkörbe léphetnek, a korábbi tulajdonosok pedig visszabérelhetik, vagy visszalízingelhetik a tőkés típusúvá váló mezőgazdasági üzemeiket.

2002. decemberében az Európai Tanács koppenhágai ülésén a tagjelölt országok és az EU között konszenzus jött létre a mezőgazdasági csatlakozási feltételek tekintetében is. A mezőgazdasági fejezet-tárgyalások eredményeképpen a magyar mezőgazdasági ágazatok többségében a fejlesztés lehetőségei biztosítottak. A közvetlen kifizetések és versenyfeltételek vonatkozásában a magyar gazdálkodók olyan támogatási feltételeket kapnak, amelyben a kibővült Európai Unió piacán várhatóan biztosított számukra a tisztességes piaci verseny.

A Koppenhágai Csúcs zárónyilatkozatát szentesítő athéni Csatlakozási Szerződés után és a tényleges csatlakozás előtt néhány hónappal így elemi erővel vetődik fel az EU-ban eredményes helytállást elősegítő finanszírozási feltételek megszervezése.

A magyar mezőgazdaságot összehasonlítva más nemzetgazdasági ágazatokkal – mint például a feldolgozóiparral, a gépiparral, pénzügyi szektorral, a szolgáltatásokkal – az tapasztalható, hogy a mezőgazdasági szektor területén a stabilizáció, majd az ezt követő gazdasági fellendülés még mindig nem következett be. Sőt, elmondható, hogy a piacgazdasági átmenet időszakában a magyar mezőgazdaság jövedelmezőségi színvonalának romlása és piaci térvesztése folyamatos volt. A mezőgazdasági ágazat aránya a GDP termelésből az 1990 évi 12,5%-ról 2001-re 3,9 százalékra zsugo-

rodott. Az össz-nemzetgazdasági exportban az agrárgazdaság aránya az 1990. évi 23,1%-ról 8,1 százalékra csökkent a 2001. évre. A beruházási teljesítményeket tekintve pedig az iménti 11 éves időszakban a mezőgazdaság részesedése 8,7-ról 3 százalékra esett. 2001-ben a mezőgazdaságban regisztráltan foglalkoztatottak aránya 6,2 százalék, míg 1990-ben még 17 % volt. A több dimenziós térvesztés hátterében a nem kellő körültekintéssel végrehajtott tulajdonosi változtatások és irányítási problémák egyaránt meghúzódnak. Mindezek következtében a mezőgazdaságnak hitelező pénzintézetek is elbizonytalanodtak, az ágazatot piacgazdasági viszonyok között finanszírozó új intézmények pedig átfogóan nem alakultak ki. A más nemzetgazdasági ágazatokkal ellentétben, a magyar mezőgazdaságban a felfelé kapaszkodás lehetőségei, és a hitel-tőke ellátás megszervezése máig is várat magára, amely az Európai Uniós csatlakozás küszöbén eléggé égető probléma, az ágazat felemelkedésének, integrációs törekvéseinek egyik legfőbb akadálya.

A mezőgazdaság megfelelő hiteltőkével való ellátását és intézményi rendszerének kialakulását azonban alapvetően gátolja, hogy Magyarországon a mezőgazdasági földterületek „fél piaci" viszonyok között tartottak, vagyis a földforgalomban a kereslet-kínálat törvényszerűségei nem érvényesülhetnek teljes körűen. A jogi személyek földtulajdona kizárt és a magánszemélyek földszerzése is korlátozott.

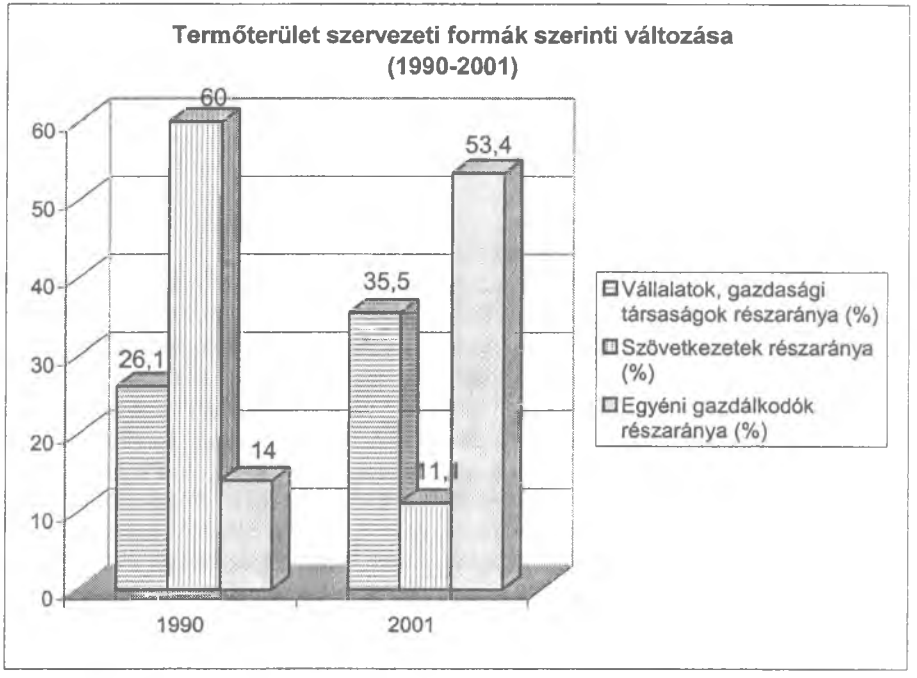
A tőke szabad áramlását felölelő Európai Uniós 4. számú fejezet a tőkeműveletekkel és a befektetési szabályokkal, továbbá az ingatlan vásárlás szabályaival foglalkozik. Ez a fejezet a magyar tárgyalási álláspont benyújtása után, 1999. szeptemberében került megnyitásra. A Közösség is elkészítette tárgyalási álláspontját, amelyben számos kérdés tekintetében kiegészítő információkat kért, majd 2001 nyár elején a fejezet lezárásra került. 2001 nyarán végül is egy 7 éves átmeneti mentességet tudott elfogadtatni, sőt a mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozó, helyben lakó külföldiek esetében egy 3 éves átmeneti földszerzés tilalmi korlát érvényesül. További átmeneti mentességi igény volt a termőföldnek nem minősülő ingatlanok külföldiek által történő megvásárlása esetén az egyedi engedélyezési eljárás fenntartása 5 évre. A 2002. december 12-13-án megtartott Koppenhágai Csúcson is megerősítést nyert, hogy Magyarországon továbbra is lehetséges a külföldiek földvásárlására vonatkozó tilalom további 3 évre történő fenntartása. Ezen megállapodások végső megerősítésére a 2003. április 16-án Athénban a Csatlakozási Szerződés aláírásával került sor.

A TERMELÉSBEN TAPASZTALHATÓ PROBLÉMÁK

A magyar mezőgazdaság finanszírozási problémáira választ adni csak a termelési alapokban végbement változások elemzése után lehet. A mezőgazdasági termőföldeket 1990-ben még a szövetkezetek birtokolták 60%-ban. Ez az arány 2001-re 11,1 százalékra csökkent. A mezőgazdasági vállalatok és gazdasági társaságok által művelt terület aránya az 1990. évi 26,1 százalék körüli szinten az ezredfordulóig tartotta magát, ám az ezredfordulót követően a gazdasági társaságok által művelt termőterület részaránya 35,5 százalékra emelkedett. A gazdálkodó szervezetek így összességében a mezőgazdasági termőterületek 46,6 százalékán gazdálkodnak, az 1990. évi 86 százalékos aránnyal szemben. Az egyéni gazdálkodók termőterület „birtoklása" 10 év alatt közel a négyszeresére emelkedett, így az összes mezőgazdasági termőterület 53,4 százalékát hasznosítják.

A mezőgazdasági ágazatban tapasztalható nehézségek az ágazatban működő gazdálkodó szervezetek „működőképességével" is alátámaszthatóak. A működő társas vállalkozások száma 2001-ben 9,5%-kal, míg az egyéni vállalkozások száma 14,1%-kal nőtt, ám a 2001 végén regisztrált egyéni vállalkozásoknak csak a 66,4 százaléka működött – tehát a 34,6%-a nem(!), – míg a regisztrált társas vállalkozások 89,4 volt működő képes a 2001. év végén a Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján. Ez rávilágít arra is, hogy a több mint egy évtizeden át kormányzati eszközökkel is favorizált egyéni parasztgazdaságoknál a társas vállalkozások stabilabbak, még a „működőképességi" arányuk puszta szempontjából is.

1. ábra

Forrás: KSH

A politikai szempontok szerint végrehajtott kárpótlási és vagyon nevesítési folyamatok elaprózott birtokszerkezetet hoztak létre. Az egyéni gazdaságok 94,79 százaléka 1 hektárnál kisebb saját tulajdonú termőfölddel rendelkezett, amely bármelyik termelési ágban eleve versenyképtelen birtokméret. Ezzel szemben a társas vállalkozások 97,12 százaléka 10 hektárnál nagyobb üzemi mérettel rendelkezik ugyancsak a KSH adatai alapján számolva.

A több mint egy évtizedes piacgazdasági átmenet után a mezőgazdasági ágazat össz-végtermék kibocsátása az 1990. évi bázisévhez viszonyítva 2001-re 29,4 százalékkal csökkent. A nagymérvű, közel egyharmados visszaesésen belül – az igényesebb mezőgazdasági tevékenységnek minősülő – állattenyésztési ágazat

teljesítménye 33,1 százalékkal, míg a növénytermesztés termelési volumene 6,3%-kal zsugorodott. A növénytermesztési ágazaton belül megfigyelhető, hogy az igényesebb kultúrák visszaesése a jelentősebb. Az ipari növények közül a borsó vetésterülete 80%-kal, a cukorrépáé 49%-kal, a zöldségfélék területe pedig 22%-kal esett vissza. A tehénállomány az említett időszakban 57,4%-kal, az anyakoca állomány pedig 57,8%-kal csökkent. Az állatállomány visszaesése igen nagymértékben hatott a silókukorica és a lucerna vetésterületének csökkenésére, amelynek hatására 11 év alatt 68%, illetve 48%-kal mérséklődött. Elmondható, hogy a magyar mezőgazdaság az elmúlt évtizedben a külterjesebb ágazati kultúrák irányába fordult, amelynek hátterében a piaci, de főleg a pénzügyi problémák egyaránt megtalálhatóak.

A termelési paramétereken nyugvó visszaesés mellett az érték-árviszonyokat tükröző mezőgazdasági termékek felvásárlási árainak indexei is jelentős visszaesést szenvedtek el. A KSH adatok alapján végzett számításaim szerint a növénytermesztés 32,6%-kal, míg az állattenyésztés felvásárlási árai 44,8%-kal estek vissza 2001-re az 1990. évi bázishoz képest. Mindezek hatalmas jövedelemkiesést jelentettek a gazdálkodók számára, és tovább nehezítették a mezőgazdaságból élők megélhetési lehetőségeit.

A MEZŐGAZDASÁGI HITELEK ALAKULÁSA

A termelési alapok szintjén tapasztalható bizonytalanság és visszaesés miatt az ágazatnak hitelező pénzintézetek nagyon óvatos üzletpolitikát folytatnak. Bár elmondható, hogy az utóbbi években bekövetkező birtok koncentráció és centralizáció következtében a mezőgazdaságnak nyújtott hitelek növekedésnek indultak.

A támogatással igényelhető mezőgazdasági hitelállomány az 1995-1997. évi átlagállományhoz képest a 2001. évre közel a háromszorosára emelkedett. A támogatott hitelek belső arányait vizsgálva pedig számottevő pozitívum, hogy a mezőgazdasági termelési folyamatok sajátosságaihoz nem eléggé illeszkedő éven belüli hitelek arányai 72,3 százalékról 49,2 százalékra csökkentek. Bár az érték állomány-adatok így is a kétszeresükre emelkedtek az 1990-es évek közepéhez képest, az éven túli kedvezőbb hitelforrások előtérbe kerültek a részarány adatokat tekintve. (Lásd az 1. táblázatot.) Ugyanakkor elmondható, hogy a tőkepótló hitelek jelentős mértékben a gazdaságok veszteségeit finanszírozták, ám az ágazat igényeihez jobban igazodó hosszabb futamidejű hitelek növekvő érték- és rész-arányadatai egyaránt kedvező képet mutatnak.

Az államilag támogatott mezőgazdasági bankhitel állomány vállalkozási formák szerinti megoszlásakor figyelemre méltó arány, hogy a hitelvolumen 89,3-88,2 százaléka a szövetkezeti és gazdasági társasági formában működő üzemekre koncentrálódik a 2000. illetve a 2001. években. A gazdálkodó szervezetek, illetve társas vállalkozási formák termőterület részaránya viszont alig éri el az 50%-ot. Ez arra mutat, hogy a pénzintézetek hitelkihelyezései alapvetően a társas vállalkozásokra koncentrálódnak. (Lásd a 2-3. táblázatot.)

Megállapítható, hogy a társas vállalkozások hitelképesebbek, sőt hiteltőkével jobban el is látottak. A hitel-kihelyezések döntő többsége náluk jelentkezik. Ezen alapvető jelenség mögött azonban figyelembe kell venni a mögöttes összefüggéseket is. Egyrészről ugyanis még jelen van e körben az állami tulajdon (lásd Bábolna, Bóly, Mezőhegyes), ahol a tulajdonosra való tekintettel a bankok gond nélkül adták a hiteleket. Másrészről ebbe

a körbe nemcsak tisztán mezőgazdasági társaságok tartoznak, elég jelentős a feldolgozóipar (takarmánykeverők, vágóhidak, élelmiszer feldolgozók) aránya is. Ez már majdnem „ipari" területnek számít, ahol esetleg még jövedelem is keletkezik. Harmadrészt a szövetkezetek is sokáig kedveltek voltak a bankok számára, mivel az állam gyakran nyúlt a zsebébe a reménytelenül veszteséges és csőd szélén álló szervezetek kisegítése céljából.

1. táblázat

A támogatással igényelhető mezőgazdasági hitelállomány

Megnevezés	Mérték-egység	1995-1997. évek átlaga	1998. év	1999. év	2000. év	2001. év
Éven belüli kamattámogatásos hitelek	millió Ft	73497	93404	110936	136975	143523
	%	72,3	41,6	44,5	48,9	49,2
Éven túli kamattámogatásos hitelek	millió Ft	13127	33200	3785	31603	30369
	%	12,9	14,7	15,1	11,3	10,4
Tőkepótló hitel egyenlege	millió Ft	15000	98356	100726	93065	67617
	%	14,8	43,7	40,4	33,2	23,2
30/2000. (III.10.) Korm. r. alapján felvett éven túli hitelek	millió Ft				18450	49989
	%				6,6	17,2
Összes hitel	millió Ft	101624	224960	249147	280093	291498
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: FVM Ágazati Költségvetési Kapcsolatok Főosztálya

A 2000., illetve a 2001. évi hiteladatait közvetlenül összehasonlítva megfigyelhető, hogy a támogatott mezőgazdasági hitelállomány – 1 év alatt – 4 százalékkal emelkedett, ám az ágazat egészére kimutatott értéknövekedés pozitívumánál fontosabb jellemző, hogy az őstermelőként, egyéni vállalkozóként és gazdasági társasági formában működő vállalkozások támogatott hitelállományai egyaránt arányosan fejlődtek az elmúlt években. Ez arra enged következtetni, hogy a különböző üzemtípusok közötti politikai preferenciák oldódni látszanak.

Ugyanakkor lényeges hangsúlyozni, hogy a magyar mezőgazdaságban tapasztalható termelési és jövedelmezőségi problémák miatt a mezőgazdasági hitelállomány bővítése csak állami kezességvállalások mellett biztosítható, ugyanis az ezredfordulót követő időszak költségvetési adatai alapján erre engednek következtetni. Tehát az állami támogatások színvonala és mértéke eleve befolyásolja a mezőgazdasági hiteltrendek alakulását is.

A 2000. évről szóló költségvetési törvény 65 milliárd forint kezességvállalás lehetőségét biztosította a mezőgazdasági hitelekhez kapcsolódóan. Ez a külön kezességvállalási keret lehetővé tette olyan új konstrukciók beindítását, mint például a kibontakozási és gazdahitel program 25 illetve 12 milliárd forintos kereteinek megnyitását. A kibontakozási hitelkonstrukció ugyanakkor szükségessé tette a támogatási előirányzatok 2001-2002-re történő jelentős mértékű növelését.

2-3. táblázat

A támogatott mezőgazdasági hitelállomány vállalkozási formák szerint (2000-2001)

Megnevezés	Mérték-egység	Összesen	Őster-melő	Egyéni vál-lalkozó	Szövet-kezet	Gazdasági társaság
2000. DECEMBER 31-I ÁLLAPOT						
Éven belüli lejáratú forgóesz-köz-hitelek	millió Ft	136975	3040	6770	25350	101815
	%	100,0	2,2	4,9	18,5	74,4
Éven túli lejáratú forgóeszköz-hitelek	millió Ft	93065	2738	5227	24925	60175
	%	100,0	2,9	5,6	26,8	64,7
Éven túli lejáratú beruházási hi-telek	millió Ft	31603	1493	7225	5969	16916
	%	100,0	4,7	22,9	18,9	53,5
30/2000.(III.10.)Korm.r. alap-ján felvett éven túli hitelek*	millió Ft	18450	683	2841	3690	11236
	%	100,0	3,7	15,4	20,0	60,9
Mindösszesen	millió Ft	280093	7954	22063	59934	190142
	%	100,0	2,8	7,9	21,4	67,9

Megnevezés	Mérték-egység	Összesen	Őster-melő	Egyéni vál-lalkozó	Szövet-kezet	Gazdasági társaság
2001. DECEMBER 31-I ÁLLAPOT						
Éven belüli lejáratú forgóesz-köz-hitelek	millió Ft	143523	2251	3995	17537	120583
	%	100,0	1,6	2,8	11,6	84,0
Éven túli lejáratú forgóeszköz-hitelek	millió Ft	67617	2708	4984	13512	46413
	%	100,0	4,0	7,4	20,0	68,6
Éven túli lejáratú beruházási hi-telek	millió Ft	30369	2581	7859	3666	16263
	%	100,0	8,5	25,9	12,0	53,6
30/2000.(III.10.)Korm.r. alap-ján felvett éven túli hitelek*	millió Ft	49989	2496	7390	11617	28486
	%	100,0	5,0	14,8	23,2	57,0
Mindösszesen	millió Ft	291498	10036	24228	45489	211745
	%	100,0	3,4	8,3	15,6	72,6

*30/2000. (III.10.) Korm.r. alapján felvett éven túli hitelek: fiatal agrárvállalkozók támogatása, gazdahitel program támogatása, új típusú szervezetek, szövetkezetek támogatása, kibontakozási hitelkonstrukció támogatása, pótlólagos hitel.

Forrás: FVM Ágazati Költségvetési Kapcsolatok Főosztálya

A kamattámogatásos konstrukcióban biztosított mezőgazdasági hitelek állománya 2001. év végén 291,7 milliárd forint volt, amelyből az állami kezességvállalással biztosított hitel értéke 37,6 milliárd forint, aránya pedig 13% volt. Ez az érték 15,7 milliárd forinttal, a hozzá kapcsolódó kezességvállalás pedig 16,1 milliárd forinttal volt nagyobb az egy évvel korábbi értékhez képest.

Az elmúlt évek jellemzője, hogy a mikro- és kisvállalkozások ma már nagyobb arányban részesednek az adott évben engedélyezett, éven túli lejáratú mezőgazdasági hitelekből, mint a közép- és egyéb vállalkozások, akik főleg éven belüli lejáratú hiteleket vesznek fel, a kamatok visszafizetésére pedig újabb hiteleket igényelnek. A bankok azonban nem preferálják túlzottan a mezőgazdaságot. A kockázati tényezők alapján – az elmúlt évek kedvező hiteltrendjei ellenére – túlfinanszírozottnak minősítik. Az ágazatban jobbára csak tartják, és nem erősítik a pozíciójukat a mezőgazdaság finanszírozásában. Hitelexpanzióra csak állami költségvetési garancia vállalás esetén hajlandóak.

Az ágazat „pótlólagos hitelezhető képességét" nagyban befolyásoló állami támogatási rendszer az EU csatlakozás küszöbén ugyancsak átgondolásra szorul. Az Európai Unió támogatási politikájával összevetve a magyar viszonyokat megállapítható, hogy a 2002. évben felhasznált 213 milliárd forintos támogatási összegnek alig a 10%-a EU-konform eljárás. A 2003. évi agrárszabályozás alapkoncepciója, hogy a felhasználásra előirányzott 235 milliárd forint költségvetési támogatási keret legalább 60%-os aránya a közösségen belüli normák szerint kerüljön felhasználásra.

Az új szabályozó rendszer bevezetése kedvező lehetőséget biztosít az EU-ban is támogatott Termelő és Értékesítő Szövetkezetek (TÉSZ) alapítására, működtetésére és fejlesztésére. Kedvező támogatásokat biztosítanak az Európai Közösségben kialakult intervenciós rendszer és közraktári hitelezés hazai feltételeinek kialakítására, az intervenciós raktárak felállítására is.

Ezek alapján az EU támogatási politikája szerinti eljárások átvétele az ágazat további „hitelezhető képességét" nagyban segíteni fogja.

A MAGYAR AGRÁRFINANSZÍROZÁS INTÉZMÉNYRENDSZERE

Az állami támogatásokkal biztosított kereskedelmi banki hitelnövekmény pozitívuma mellett az agárágazat általános hiteltőke ellátása és hitelintézményi leszervezettsége máig megoldatlan. Az ágazat hosszú távú fejlesztésének finanszírozását biztosítani hivatott Földhitel és Jelzálogbank Rt. mezőgazdasági portfoliója máig kialakulatlan, a külföldi tulajdonosi hátérrel működő jelzálogbankok – a magyar agárágazat tulajdonviszonyainak rendezetlensége és a termőföld politikai erővonalakkal való védettsége miatt – még nem fejlődtek ki. A takarékszövetkezeti oldalról megnyilvánuló hitelezési folyamatok ugyan kedvezőek, és a mezőgazdasági kisvállalkozások igényeihez igazodóak, ám a takarékszövetkezetekkel szemben – az EU csatlakozással párhuzamosan – támasztott alaptőke követelmények a takarékszövetkezeti oldalt rövidesen erős koncentrációra és centralizációra kényszerítik. Ennek következtében a helyi igényekhez jobban igazodó, kisebb hiteligényeket is finanszírozó helyi bank jelleg is csökkenni fog, ezzel párhuzamosan pedig a hitelezési politikájuk a nagyobb ügyfelekre fog koncentrálódni. Sajnálatos ez a törekvés, mert mint ahogy számos nyugat-európai példa (Németország, Hollandia, Franciaország, Svédország) is mutat-

ja, ez egy jól bevált rendszer. Indokolt átgondolni, hogy az alaptőke-követelmények teljesítése mellett hogyan lehetne biztosítani a vidéki takarékszövetkezetek fenntartását, a már kiépült rendszer – a vidékiek számára is még kedvezőbb – hasznosítását.

A magyar agrárfinanszírozás intézményrendszerének kialakítása során három, egymástól jól elhatárolható külföldi modell kerül előtérbe:

- A legnagyobb csoportot azon országok alkotják, ahol döntően a szövetkezeti agrárbank-hálózat finanszírozza a mezőgazdaságot (Németország, Hollandia, Franciaország, Svédország).
- Az Egyesült Királyságban országos hálózatú, nagy üzleti (kereskedelmi) bankok hitelezik a mezőgazdaságot. A brit modellnek két sajátossága is van: sem szakosított pénzintézet, sem preferált agrárhitel nincs. A farmerek ugyanolyan feltétellel kapnak hitelt, mint más vállalkozások. A kamatlábak a pénz- és tőkepiac változásaihoz igazodnak.
- Az amerikai modell több intézménycsoportot alakított ki az agrárhitelek piacán, amelyek versenyeznek egymással.

A felsorolásból látható, hogy a fejlett ipari országokban az agárfinanszírozás különböző formái alakultak ki, ám bármelyik modell átvétele csak a magyar mezőgazdaság termelési alapjainak stabilizálását követően történhet meg. Az egyéni gazdaságok szintjén az üzemképes birtokméret kialakítása – azaz a további koncentráció és birtokcentralizáció után – van lehetőség a hiteltrendek emelésére és az ágazat biztonságos hitelezésére. Az üzem- és versenyképes birtokméretek kialakításáig az agárfinanszírozás intézményrendszereinek és érdemi hitelezési folyamatainak elindítása kétséges, ám a folyamatosan változó magyar termelési és közgazdasági viszonyokhoz illeszkedő finanszírozási modell segítheti az üzemképes birtokméretek kialakulását, akár az egyéni gazdaságok, akár a társas mezőgazdasági vállalkozások szintjén.

A magyar bankszektor Európai Uniós integrációja az elmúlt évtizedben folyamatos volt. Ennek hatására Magyarországon ugyanazok a bankdirektívák érvényesülnek és ugyanaz a tulajdonosi kör található meg a kereskedelmi bankokban, mint a fejlett piacgazdaságokban, illetve Nyugat-Európában. A magyar jegybank refinanszírozási politikája mára már ugyancsak megfelel az Európai Uniós elvárásoknak, a monetáris politikával egyetemben. Az EU-ban évtizedek óta két irányból hangolják össze a bank- és hitelintézeti tevékenységet. Egyrészt megszüntetik a vállalatalapítás útjában álló akadályokat, s a külföldi bankokat hátrányosan érintő rendelkezéseket, másrészt kialakítják és összehangolják a közösségi szabályozást.

A mezőgazdaság hiteligényét biztosító intézmények általában nem csak az ágazat finanszírozásával foglalkoznak, hanem más gazdasági ágba tartozó egységeknek is hiteleznek. A jelzálog-hitel intézmények alapvető szerepet töltenek be az ágazat hosszabb távú fejlesztési célú finanszírozásában. A nagy- és közepes méretű üzemek finanszírozásában egyes kereskedelmi bankok, hitelszövetkezetek és befektetői társaságok közvetlenül is részt vehetnek. A hitelnyújtás feltétele nagyméretű egységek esetében az üzleti terv, a középgazdaságok esetén nagyobb a hangsúly a gazda megbízhatóságán. A mellékfoglalkozású üzemek, a kistermelők hitelezése az őket összefogó termeltető szervezeteken keresztül történik.

Magyarországon a politikai erővonalakkal védett mezőgazdasági földterületeken azonban a pótlólagos hiteltőke ellátás biztosítása kétséges bármilyen mezőgazdasági hitelintézet részéről.

Amennyiben a magyar kormányzatok az ágazat politikai erővonalakkal való levédettségére helyezik a hangsúlyt a továbbiakban is, úgy a banki hiteltőke bevonás optimális mértékének biztosításától elzárják az ágazatot, és a befektetők által történő feltőkésítés is elmarad.

A JAVASOLHATÓ MODELL

A mezőgazdaság válságból való kivezetéséhez szükséges feltőkésítés mindaddig várat magára, amíg a földpiac Magyarországon ki nem alakul. A mezőgazdasági tőkeellátás megszervezéséhez szükséges lízing- és földjelzálog banki finanszírozások az ágazat ingatlan viszonyainak liberalizálásáig nem fejlődhetnek ki.

A mezőgazdasági területek értékeinek közgazdasági optimuma és a termelés számottevő hatékonysága azonban csak akkor következhet be, ha a hitelt biztosítók a jelzálog jogukat az általuk finanszírozott tőkés társaságok birtokain is érvényesíteni tudják.

Észak-amerikai, ausztrál, új-zélandi és nyugat-európai modellekkel igazolható, hogy a termelés hatékonyságát, és a mezőgazdasági ingatlan spekuláció megszűntét, egyúttal a hitelezői-banki biztonságot növelő tényező, hogyha a mezőgazdasági földterületekre a szabályozási kötöttségek megszűnnek, egy bizonyos szinten a kereslet–kínálat szabályai válnak meghatározóvá. Célszerű, hogy a magyar földpiac a magyar társadalmi és gazdasági adottságoknak megfelelően megnyitásra kerüljön, a hitelt folyósító bankok és lízing társaságok pedig a kihelyezett tőke visszafizetés esetleges elmaradásakor tulajdonosi illetve vagyonkezelői szerepkörbe léphetnek.

A földpiaci viszonyok piacosításával lehetőség teremtődik arra is, hogy a korábbi tulajdonosok visszabérelhessék, vagy visszalízingelhessék a tőkés típusú mezőgazdasági üzemeket. A mezőgazdasági üzem, a finanszírozó intézet és a társadalom érdeke így harmonizálható.

Számot kell vetni azzal, hogy az elmúlt évtizedben a mezőgazdasági ingatlanok körülbástyázása a szabad mezőgazdasági tőkemozgást akadályozó feltételekkel az ágazat össz-végtermék kibocsátásának 30%-os csökkenésével és a mezőgazdasági népesség elszegényedésével járt, úgy, hogy a mezőgazdasági nagyüzem mint üzemtípus, mint munka szervezeti egység felszámolódott, míg az önálló paraszti gazdasági termelési modell pedig az objektív közgazdasági feltételek hiánya végett nem jöhetett létre. Ez a helyzet azonban nyilvánvaló, hogy nemcsak a mezőgazdasági ingatlanokkal – elsősorban a termőfölddel – kapcsolatos politika eredménye, hanem több tényező – az exportpiacok beszűkülése, a tőkehiány, a hazai fogyasztás csökkenése, a struktúraváltás – együttes hatására alakult. Az önálló és versenyképes parasztgazdasági és ennek bázisán az önálló szabad paraszti létforma (esetleg, mint önálló társadalmi réteg) kialakulásának az esélye hazánkban az elkövetkező évtizedben minimális, sőt a nyugat-európai és észak-amerikai birtok centralizációs és koncentrációs folyamatokat, a velük járó termék mennyiség dömpinget és a minőség javulást látva már csak a magyar versenyfeltételek hiánya miatt is kétséges. A Nyugat-Európában, Észak-Amerikában és Ausztráliában honos piaci szemléletű rendszerek Magyarországra leginkább adaptálható típusával, fokozatos bevezetésével lehet a magyar mezőgazdasági fölterületek spekulációs célzatú hasznosítását felszámolni. A földpiac kialakulásához és ezen keresztül a termelés színvonalának, a mezőgazdasági népesség életminőségének fellendítéséhez csak az ingatlan forgalmazási kötöttségek körültekintő felszámolásával, majd ennek alapján egy közgazdaságilag és társadalmilag optimális ágazati

feltőkésítési rendszerrel lehet érdemi előbbre lépést elérni.

A mezőgazdasági ingatlanok tőkeerős befektetők előtti forgalomképtelensége a mezőgazdasági földjelzálog hitelezések és a lízing konstrukciók megindításának legfőbb akadálya. Az állami tulajdonban lévő Földhitel és Jelzálogbank Rt. agrár hitelezői tevékenysége az elmúlt években nem indult meg, de a mezőgazdaság területén „szunnyadó" lízingpiac is az ágazat „politika-mentesítését" követően indulhat csak jelentős fejlődésnek. A külföldi tapasztalatok, a hatékony lízing konstrukciók átvétele az ágazatban jelentős előbbre lépést hozhat, mindehhez azonban a kormányzati támogatások elengedhetetlenek a továbbiakban is. A magyar termőföld liberalizálása a jelzálog hitelintézetek bátrabb fejlesztési hitel folyósításához kell, hogy elvezessen, sőt az állami tulajdonú Földhitel és Jelzálogbank mellett a földhitel piac megnyitására is indokolt sort keríteni. A hitel folyósítások nagyságrendi növekedése azonban csak akkor teljesedhet ki, hogy ha a hitelt biztosító a jelzálogjogát az általa hitelezett tőkés társaságok birtokain érvényesíteni is tudja. Észak-amerikai, ausztrál, új-zélandi és nyugat-európai tapasztalatok alapján azonban hatékonyságot, banki biztonságot és munkahelyi továbbfoglalkoztatást növelő tényező, hogy válság vagy természeti csapás esetén, a hitel visszafizetés elmaradásakor, a hitelt folyósító bank tulajdonosi illetve vagyonkezelői szerepkörbe kerülve a birtokot a hitel visszafizetésére képtelen tulajdonosnak lízingbe adhatja és a termeléshez szükséges fejlesztési- és forgótőkét ezen új finanszírozási-vagyonkezelési formában biztosítják, illetve a tőke visszafizetést garantálják. A magyar viszonyoknak ezen későbbi érettsége garantálja majd a mezőgazdaságban a földjelzálog hitelezésnek és a lízingpiacnak a lényeges felfutását, amelynek bekövetkezése a 2001-es évvel kezdődő évtized közepére várható. Ám az érdemi előbbre lépéshez az út csakis a mezőgazdasági földpiac megnyitásán, az optimális értékárviszonyok kialakulásán, és egyúttal a mezőgazdasági ingatlan földspekuláció megszűntével vezethet el.

Javasolható, hogy az eredeti termelők által történő birtok visszalízingeléshez költségvetési támogatás illetve garancia is társuljon. Végül is a termelői és banki érdekeken túl nemzetgazdasági érdek is, hogy hatékony szervezeti és forrás-feltöltöttségű birtokok alakuljanak ki a térség társadalmi egyensúlyának biztosítása mellett.

FORRÁSMUNKÁK JEGYZÉKE

(1) Eőri Teréz (2002): Hazánk mezőgazdaságának alakulása az utóbbi fél évszázadban, különös tekintettel a nyugati régiókra. Gazdaság és Társadalom 1./2002. 3-28. o. – (2) Siegfried Hauser–Csaba Lentner (2003): Immobilienleasing: Mieten statt kaufen. Entwicklung des deutschen und ungarischen Marktes. Input Wissenschaftliche Magazine. Deutschland. Freiburg. 1./2003. 26-30. o. – (3) KSH éves jelentései (Budapest 1990-2001). – (4) Magyar statisztikai évkönyv 2002. Központi Statisztikai Hivatal. 2003.

CHARACTERISTICS OF FINANCING IN HUNGARIAN AGRICULTURE ON THE EVE OF THE ENTRY INTO THE EUROPEAN UNION

By:
LENTNER, CSABA

At present nearly 90 per cent of agricultural credits supported by the state are concentrated in collective farming companies. For banks this is an evidence of the more favourable creditability of these companies. It is also favourable that the ratio of short-term credits supported by the state is decreasing, whereas the ratio of long-term credits having a period of expiration longer than a year, which are better adjusted to the requirements of the agricultural sector, is increasing. The adaptation of agricultural credit banks from countries having an advanced market economy to Hungary is retarded by the circumstance that in this country agricultural land is still kept under "semi-market conditions" and defended by "lines of force of internal politics". However, it has to be stressed that no institutional model of agricultural financing can be adopted as long as no farm size fit for work will have come into being, whereas a good financing policy may promote the creation of such farm size in Hungary. As for a considerable improvement in the efficiency of farming, it can only come true when foreclosure in respect of lands of capitalist companies financed by banks granting credits to them will be possible. For this purpose it would be expedient to open the Hungarian land market on the eve of EU accession, of course under consideration of the social and economic conditions of the country. Along with this, crediting banks and leasing companies ought to be entitled to play the role of proprietors or trustees in case of a possible non-repayment of the capital allotted by them, whereas the former proprietors ought to be entitled to re-lease their farms having turned into capitalist companies.